

Begrip

moslims

christenen

No. 79 mrt/apr. 1986
Abt. (5 nrs. per jaar) f 16,--
losse nrs. f 4,-- incl. porto
Giro 4300211 t.n.v.
Cura Migratorum - Begrip

VROUWEN IN DE ISLAM
EN DE
FUNDAMENTALISTISCHE REVOLUTIE

"BEGRIP"
Luybenstraat 17
5211 BR DEN BOSCH
Tel: 073 - 145159

Inleiding.

In dit Begrip-nummer komt de discussie over de positie van moslim-vrouwen in Midden-Oosten ter sprake. Zoals de schrijfster van het artikel aangeeft, is er een groot verschil tussen de werkelijke positie van vrouwen en de ideeën die publicisten van diverse pluimage hebben over de situatie. Dat geldt zowel voor het ideaal dat ze schilderen als voor het beeld, dat ze geven van de werkelijkheid. Als bij voorbeeld auteurs van islamitische huize menen, dat vrouwen in Egypte met een middelbare schoolopleiding een groot deel van het inkomen van het gezin besteden aan kleding voor zichzelf, dan is het net zomin waar als de bewering van sommige aanhangers van Nasser, dat vrouwen die onderwijs hebben genoten volledige gelijkheid met mannen hebben bereikt. Het artikel hieronder heeft niet tot doel om de werkelijke positie van vrouwen te beschrijven. De auteur probeert na te gaan, wat voor rol de discussie over de positie van vrouwen heeft gespeeld in de geschiedenis van het politieke denken, dus in de ontwikkeling van sociale en politieke ideeën in het Midden-Oosten.

Dat ze zich daarbij voornamelijk gericht heeft op de ontwikkeling van ideeën in Egypte is geen wonder: de afgelopen decennia hebben de politieke ideeën die in Egypte werden ontwikkeld ook veel invloed gehad op andere landen in het Midden-Oosten. Egypte is de grootste exporteur van geschoold personeel en intellectuelen in de regio, en daarmee ook een exporteur van politieke en sociale ideeën. Het onderstaande artikel is vooral waardevol, omdat de auteur volop gebruik heeft gemaakt van Arabische bronnen. Ze biedt bovendien een heel werkbaar referentiekader, waarbinnen ze die bronnen op een heldere en overzichtelijke wijze rangschikt. Y. Yazbeck Haddad is uit Libanon afkomstig. Zewerkt momenteel als onderzoeker en docent bij het Dunean Black MacDonald Centre van het Hartford seminary (Hartford Comm.). Ze is redacteur van the Muslim World. Het artikel is de tekst van een lezing, gehouden op een symposium over 'Women, religion and social change', gehouden in Hartford in 1983. Het zal worden opgenomen in een boek met dezelfde titel, dat verschijnt bij de State University of New York Press (met dank aan de SUNY Press voor hun toestemming tot publikatie) en is gepubliceerd in the Muslim World LXXIV nr.3, 4 (juli-okt. 1984), pgs. 137-160.

Het is in de vertaling om praktische redenen enigszins ingekort.

G. Spielman.

Inleiding.

Gedurende deze eeuw, hebben de rol, status en bestemming van de vrouw in de Arabische wereld een onderdeel gevormd van de revolutionaire ideeën die de samenleving hebben doordrongen. Intellectuele en politieke leiders hebben geprobeerd, de instituties van de samenleving te veranderen door verschillende plannen te lanceren voor ontwikkeling en sociale verandering, die als doel hadden het bereiken van een gelijk niveau als het Westen. Het heersende beeld van het dominante Westen, met zijn uitdaging aan de islamitische wereld, werd een wezenlijkbestanddeel van de ideologische formules, die als middel van verandering werden gehanteerd door verschillende groepen. In dit streven naar verandering zijn vrouwen het symbool geworden van de totale verandering van de samenleving. Zo werden ze steeds belangrijker als draagsters en hadhaafsters van culturele en religieuze waarden (1). De uitdaging van het Westen werd van nabij ervaren rond de eeuwwisseling, doordat Europese landen het grootste deel van de Arabische wereld koloniseerden. Het mandaatsysteem, door de Europese landen verzonnen na de 1e Wereldoorlog, vond zijn rechtvaardiging in de leerstellingen van het Sociale Darwinisme, die voor de Europeaan op "wetenschappelijke" wijze bewezen, dat hij aan de top stond van de menselijke evolutie en dat zijn beschaving het eindstadium was van menselijk prestatievermogen en menselijke vooruitgang (2)! De superioriteit van Westerse waarden werd verkondigd in de nieuwe onderwijsinstellingen, die waren gesticht door de koloniale regeringen, en verspreid in de scholen, gesticht door christelijke zendelingen en missionarissen.

In hun leerplannen werden Westerse prestaties verheerlijkt en werd duidelijk gemaakt dat datgene wat gezien werd als de decadentie van de Arabische wereld, een direct resultaat was van de "duistere" leerstelling van de islam.

In de geschriften van Westerse reizigers, oriëntalisten en zendelingen werd de familiewetgeving van de islam en de regels die de rol en status van de vrouw betroffen niet al-

leen belachelijk gemaakt omdat ze verderd werden, maar ze werden ook aangevoelen als oorzaak van de achterlijkheid van moslim-samenlevingen. Een aantal van de onderwerpen die herhaaldelijk aan de orde kwamen waren: het onderwijs aan vrouwen, de sluier, scheiding van vrouwen en mannen-wereld, polygamie en de gemakkelijke echtscheiding (3). Deze uitdaging van het Westen beïnvloedde Arabische intellectuelen. Het hielp, een diepgevoelde ontevredenheid met de bestaande situatie te creëren en een bewustzijn van de dringende noodzaak om te komen tot radicale verandering, om de samenleving opnieuw belangrijk en sterk te maken. In dit proces werden verschillende standpunten ingenomen door een aantal religieuze en politieke leiders. Deze varieerden van instemming met het feit, dat sociale verandering toegestaan is binnen de islam tot de verzekering, dat verandering zelf het wezen uitmaakt van de religie die die door God was geopenbaard om alle aspecten van het menselijk leven in de wereld te regelen (4). Het voorstaan van veranderingen werd gerechtvaardigd met het vers uit de Koran (s. 13:11). "God verandert niet wat er in een volk is, zolang zij niet veranderen wat in hun zielen is". Hoewel er een consensus

over schijnt te zijn bereikt, dat verandering nodig was om de samenleving opnieuw leven in te blazen, was er geen overeenstemming over de methode, doelstelling of dynamiek van deze verandering. Sommigen stonden geleidelijke verandering voor, anderen wilden de samenleving op revolutionaire wijze veranderen. Dit artikel zal zich beperken tot het onderzoeken van sommigen van de antwoorden die vallen onder de rubriek "revolutionair".

Drie types van revolutionair denken.

Het 20e eeuwse revolutionair denken in de Arabische wereld heeft zich ontwikkeld rond 3 ideologieën, die het publieke debat hebben gedomineerd:

1. de nationalistische,
2. de socialistische.
3. de Islamistische (fundamentalistische, GS).

Islamisme is een vorm van religieuze vroomheid waarin vastgehouden wordt aan de letter van de Schrift en wordt beweerd, dat de Koran alle aspecten van het leven moet regelen. Het lot van deze ideologieën heeft gevarieerd, afhankelijk van de politieke macht van hun aanhangers, die het soms nodig vonden om samen te werken met mensen, die een andere visie hadden. Het op de voorgrond treden van één ideologie ten koste van andere is vaak te danken geweest aan het feit, dat een ertegenwoordig perspectief erin gefaald had, de diepgevoelde ontevredenheid op te heffen, die de Arabieren voelden als hun regeringen niet in staat waren, omstandigheden te creëren, waaronder hun een gevoel zou zijn gegeven van vitaliteit, waardigheid en waarde.

1. Het nationalistische revolutionaire denken overheerste vanaf de eeuwwisseling tot aan de vroege jaren '50 (5). Het wordt gekenmerkt door de ontwikkeling van de Arabische nationale identiteit, die aanvankelijk opstand opwekte tegen de Turkse overheersing. In de modernistische en secularistische ideologie van dit nationalisme wordt de invloed weerspiegeld van de Britse en Franse bezettingsmachten die de instituties tot ontwikkeling brachten en er toezicht op hielden, dat ze zich vestigden. Men concentreer-

zich op de politieke instituties van de samenleving: door het schrijven van grondwetten, het vestigen van parlementen, het definiëren van de rol van burgers en de verkiesbaarheid van kiezers hoopte men het herstel van de soevereiniteit van de Arabieren te bewerkstelligen en de Arabische landen te bevrijden van de vreemde overheersing. Deze zaken gingen minder aanspreken nadat de vreemde troepen zich hadden teruggetrokken uit de verschillende Arabische landen, en de eigen bureaucratieën zich er hadden gevestigd, ook doordat deze ideologie niet in staat was de stichting van de staat Israël in Palestina, "het hart van de Arabische wereld", in 1948 te verhinderen.

2. De socialistische revolutionairen grepen de macht door militaire staatsgrepen in de jaren '50 in Syrië, Egypte en 'Iraq (en later in Algerije, Yemen en Lybië) (6). Ze werden aangekondigd als degenen die de Arabieren van vreemde overheersing bevrijdden, aangezien ze de leiders aan de kant zetten die werden gezien als "lakeien van het imperialisme", vanwege het verlies van Palestina aan de Israëli's. Hoewel de socialisten een ommekeer probeerden teweeg te brengen, in alle aspecten van het openbare leven, waren hun prioriteiten de economische ontwikkeling en het welzijn van de samenleving, die ze probeerden te bevorderen door het economische beleid en economische macht vanuit de staat te centraliseren. Ze bereikten dit doel door een wetgeving, waarin privé eigendom, nationale hulpbronnen en productiemiddelen werden genationaliseerd en door de staat toegeëigend. Na verloop van tijd echter sletten de overheersende positie en de aantrekkingskracht van de socialistische ideologie en de steun die ze had bij de massa's af ten gevolge van de vernietigende nederlaag die de Arabieren leden door de Israëli's in 1967. De malaise die volgde op de nederlaag werd verzacht door wat werd gezien als een Arabische "overwinning" over Israël in de oorlog van 1973. Hierdoor verlegden de massa's hun loyaliteit naar 3. de Islamistische revolutionairen, die zich als voornaamste doel stellen de verandering van de sociale orde in een islamitisch systeem waarin men zich houdt aan de leerstellingen van de Koran. Hun ideologie houdt er aan vast, dat alleen door de verandering van het moslim individu binnen het gezin de samenleving kan worden gered van de vernietiging door de vijanden van de samenleving. (7)

Verder is het bewaren van het door God

opgelegde islamitische sociale systeem met zijn culturele eigenheden de enige garantie voor bevrijding van de dominantie van vreemde normen en waarden.

Alle revolutionairen, of ze nu nationalist, socialisten of Islamisten zijn, hebben de onderdrukking van vrouwen in onderontwikkelde Arabische samenlevingen erkend en bestreden. Ze hebben die onderdrukking geïdentificeerd als onderdeel van het algemene verval van de Arabische wereld, dat grotendeels te danken is aan de onderdrukking door vreemde mogendheden, door hun wanbeheer van eigendom, verwaarlozing van de industrialisatie en bezorgdheid om met hun eigen politiek overleven en economische monopolies. Ze schijnen het er allemaal over eens te zijn, dat de huidige positie van de moslim vrouw onaanvaardbaar is, en dat haar verandering van het allergrootste belang is voor de verandering van de samenleving als geheel. Waar ze geen overeenstemming in hebben bereikt, is hun respectievelijke visies op de symbolische rol die de vrouw speelt en de weg waarlangs deze visies werkelijkheid kunnen worden in de samenleving. Zo wordt de vrouw in de liberale nationalistische revolutie gezien als een bewaarde echtgenote en toegewijde moeder, in de socialistische revolutie als een goed producente en iemand die een aandeel heeft in de nationale ontwikkeling, en in de Islamistische revolutie als bewaarster van ethische waarden.

Emancipatie in breder kader.

In alle discussies over de rol en de status van vrouwen komt één ding naar voren: wat ook de ideologische overtuiging - nationalistisch, socialistisch of Islamistisch - wat ook de sexe van de auteur is, de bevrijding van de vrouw wordt gezien als iets, wat binnen de context van de bevrijding van de samenleving als geheel plaatsvindt, een bevrijding die essentieel is voor het tot stand brengen van een deugdzame samenlevingsorde. In een artikel, dat hij schreef in de jaren '50 verklaarde 'Abd al-Hamid: Laten mijn geachte dames me toestaan, te zeggen dat we niet opriepen tot jullie bevrijding omwille van de bevrijding zelf (lett.: "om-

wille van de zwartheid van jullie ogen"), zoals het spreekwoord zegt: het was veel meer vanuit de wens, om het peil van deze natie te verheffen en haar te stellen op zijn eigen, gerespecteerde plaats temidden van de naties. We wisten ook, dat (het bereiken van ons doel) niet mogelijk zou zijn als de vrouw achter de muren van onwetendheid en ouderwetse gewoonten zou blijven, om de eenvoudige reden, dat de vrouw de moeder is van de man en zijn eerste onderwijzeres". Hamid besluit met het direct aanspreken van de vrouwen: "Het is jullie allerbelangrijkste plicht jullie huidige toestand zorgvuldig te bestuderen en een ideaal plan te ontwerpen om de zwakke punten te zuiveren, die in jullie renaissance kunnen zijn binnengeslopen. Jullie doel bij jullie inspanningen moet hetzelfde doel zijn als dat, waarnaar wij streefden op de dag dat we opriepen tot jullie bevrijding: te werken voor Egypte, niet voor mannen alleen en niet voor vrouwen alleen" (8). Het thema van samenwerking tussen mannen en vrouwen voor de verbetering van de samenleving komt telkens terug. Muḥammad 'Amāra, een aanhanger van Nasser, die beschouwd wordt als een moslim liberaal met socialistische neigingen, zag de Islam als "een revolutie om de vrouw te bevrijden en te verheffen opdat ze de man bijhoudt" (9). En 'A'isha 'Abd al-Rahmān, hedendaagse islamologe en Koranexegete, schrijft: "Het maken van meer slachtoffers kan op geen andere manier vermeden worden dan door het voor altijd beëindigen van deze vreemde en denkbeeldige vijandschap tussen de vrouw en de man, of tussen de vrouw en de samenleving. Dit kan niet eenzijdig worden bewerkstelligd. Sta daarom aan de kant van de vrouw onderweg, want zij is je dochter, je zuster, je levensgezellin en je kameraad. Zij is de moeder van je kinderen en de maakster van je toekomst. Herinner je het teken van God in haar en in jou" (10). Bevrijding van de vrouw wordt zo gezien als een zaak, die meer verbonden is met de lotsbestemming van de hele samenleving dan met het persoonlijk belang van het individu. Daarom hebben leiders van de Arabische feministische beweging, ongeacht hun ideologische overtuiging, gemeen, dat ze elke poging verwerpen vrouwen tegen mannen op te zetten, en ze hun lezers en luis-

teraars ervan verzekeren dat het doel de bevrijding is van de hele samenleving, mannen en vrouwen (11). De invloed van het Westen op de Arabische samenleving gedurende deze eeuw heeft zich gemanifesteerd in alle aspecten van het openbare leven: het politieke, het economische, het opvoedkundige, het culturele en het sociale. Hoewel er veel weerstand is geboden door de verschillende groepen tegen verschillende soorten veranderingen die zijn ontworpen en/of toegepast, heeft niets zoveel emoties, discussies en controverses opgeroepen als de pogingen tot vrouwenbevrijding. Grondslag voor het conflict is het erfgoed van sociale en culturele instituties, waardoor de eer, trots en waardigheid van mannen onlosmakelijk verbonden zijn met de ingetogenheid en kuisheid van hun vrouwen (12). Als een gevolg daarvan sulterde elke vernieuwing die probeerde de traditionele instituties en gewoontes van de samenleving te veranderen in eindeloze debatten over de mogelijke "degeneratie" van vrouwen, wanneer ze eenmaal bevrijd waren, tot gemakkelijk beschikbare sexobjecten voor mannen. Door deze debatten werden de verschillende partijen naar de Koran, Hadieth en Sjari'a gestuurd om materiaal op te delven om hun opinies te ondersteunen. Door dit proces hebben moslimschrijvers een speciaal literair genre geproduceerd, apologetisch van aard, waarin de verheven rol wordt geprezen die de islam aan vrouwen heeft toegekend door haar een positie te geven die superieur is aan de positie die ze in het Jodendom, Christendom, Hindoeïsme of wat voor andere religie of sociaal systeem dan ook heeft. De rechten die haar door de Islam worden gegarandeerd omvatten het recht om te leven, om onderwijs te krijgen, om te erven, om haar meisjesnaam te houden, om haar eigen zakelijke transacties te doen en om haar eigendom in bezit te houden (13).

Vanaf het begin zijn de inhoud en reikwijdte van het debat beïnvloed door twee belangrijke factoren. Enerzijds werden alle voorgestelde veranderingen geformuleerd en toegepast in het openbaar, onder de waakzame blik van waarnemers van buitenaf (o.m. uit het Westen), die hun agenda en hun verwachtingen duidelijk

hadden gemaakt. Aan de andere kant werden de grenzen van de voorgestelde veranderingen bepaald door het feit, dat van de 100 verzen in de Koran, waarvan men aanneemt dat ze iets verbieden of voorschrijven en niet veranderd kunnen worden, 80% gaat over onderwerpen die met vrouwen te maken hebben b.v. polygamie, echtscheiding en de man-vrouw verhouding (14). Dit betekent dat alle voorstellen tot verandering, waar ze ook vandaan komen, alleen maar conflicten kunnen veroorzaken omdat ze de grenzen van de openbaring overschrijden.

Nationalisten en Socialisten.

De voorvechters van verwestelijking van de Arabische samenleving wilden revolutie, omdat ze het eens waren met de claim van de koloniale mogendheden, dat de kracht en macht van het westen gefundeerd waren op de Westerse beschaving en het westerse waardensysteem, dat zijn oorsprong had in de Renaissance, zijn voorzetting vond in de losmaking van de boeien van godsdienstige hiërarchieën en instituties, en culmineerde in de Franse revolutie.

Eén van de eerste voorvechters van vrouwenbevrijding in Egypte aan het einde van de 19e eeuw was Qāsim Amīn, een advocaat die door publicatie van 2 boeken als woordvoerder in de vrouwenkwestie werd gezien (15). In zijn analyse komen de onderdelen naar voren die telkens weer werden beschouwd als de meest controversiële punten voor allerlei moslim-ideologieën, of ze het nu met hem eens waren of niet. Argumenten die vandaag worden gebruikt, verwijzen nog steeds naar zijn commentaar 80 jaar geleden. Schrijvend over wat hij zag als de noodzaak voor verandering, schreef hij: "Dit is de ziekte waarvoor we genezing moeten zoeken. De enige medicijn is, dat we onze kinderen leren over de bronnen, de vertakkingen en het erfgoed van de westerse beschaving. Als de tijd komt - en we hopen dat die niet te ver weg ligt - zal de waarheid voor onze ogen geopenbaard worden en helder schijnen als de zon. Dan zullen we de waarde van de westerse beschaving kennen en beseffen dat het onmogelijk is, onze omgeving te hervormen als de hervorming niet gebaseerd is op moderne wetenschappelijke kennis..... Daarom zien we dat beschaafde landen, van wat voor ras, taal, volk of godsdienst ook, gelijk zijn in hun regeringsvorm, administratie, rechtssysteem, gezinsstructuur, onderwijs, taal,

schrift, architectuur en wegen, ja zelfs in veel van zulke eenvoudige gewoonten als kleding, vormen van begroeting en voeding. Daarom halen we Europeanen aan als een voorbeeld en dringen we er op aan dat ze nagevolgd worden en daarom hebben we het op ons genomen om aandacht te vragen voor Europese vrouwen" (16).

De verwestering die Qāsim Amīn voorstond ging niet zo ver als op het eerste gezicht zou lijken. Hij wilde alleen bereiken, dat vrouwen hun gezichten onbedekt hielden, niet dat ze de sluier aflegden; hij vroeg erom, dat vrouwen werden geraadpleegd over de keuze van een huwelijkspartner, hij wilde ze niet verantwoordelijk maken voor het zoeken naar een huwelijkspartner; hij vroeg om beperkingen in het toepassen van polygamie, maar stond het onder bepaalde omstandigheden toe. Om de steun van mannen te krijgen voor zijn hervormingen, toonde hij aan dat mannen de voornaamste belanghebbenden waren bij de "bevrijding van de vrouw". Zo werd onderwijs voor vrouwen gepland als middel om betere echtgenoten te vormen voor het nieuwe slag gecultiveerd verwesterste mannen en beter toegeruste moeders om de nieuwe generatie te vormen. "Het is onmogelijk om succesvolle mannen op te voeden als ze geen moeders hebben die in staat zijn hen voor te bereiden op het succes. Dit is het nobele beroep dat de beschaving heeft toevertrouwd aan de vrouw in onze tijd. Ze neemt haar zware last op zich in alle beschaafde landen, waar we haar kinderen op de wereld zien brengen en ze dan om zien vormen tot mannen" (17).

Om religieuze oppositie tegen zijn voorstellen te voorkomen schilderde Amīn de rol van vrouwen als een sociale kwestie, niet een religieuze: "Ja, ik kom met een vernieuwing, maar het is een vernieuwing niet van het wezen van de islam, maar veeleer van gewoontes en manieren van omgaan met elkaar waarin het goed is naar vervolmaking te streven" (18).

Amīn ondervond veel tegenwerking, vooral van traditionele moslimgeleerden, maar ook hier en daar in de seculiere pers en van de bekende politici. De 2 belangrijkste punten van controversie waren polygamie en het onbedekt laten van het gezicht van vrouwen. Voor het merendeel viel de pers hem echter bij. In de vele arti-

kelen over de vrouwenkwestie uit die tijd werd de bevrijding van vrouwen gezien als deel van de roep om bevrijding van de hele samenleving, een roep om gelijkheid, democratie en onafhankelijkheid (19). Een aantal factoren hielpen de vrouwenemancipatie in Arabische landen. Ten eerste bood de aanwezigheid van Europeanen in een aantal Arabische landen een model voor de trendsetters in de hogere klassen, waarvan velen Europese waarden en definities van bevrijding overnamen.

Bovendien spoorde die aanwezigheid vrouwen uit alle lagen van de bevolking aan, actief deel te nemen aan het verzet tegen de vreemde overheersing in 1919 in Cairo, Jeruzalem en Damascus. In Syrië, Palestina en Algerije stierven ook vrouwen voor de vrijheid van hun land (20). Ten Tweede werd onderwijs voor vrouwen openbaar en algemeen (en dus ook beschikbaar voor vrouwen uit de agrarische en werkende klasse) na de onafhankelijkheid, waardoor vrouwen werden toegerust voor nieuwe posities in de samenleving. De derde en belangrijkste factor in de beweging voor vrouwenemancipatie schijnt te zijn geweest, dat regeringen ondanks religieuze en politieke oppositie, bereid zijn geweest om hervormingswetten door te voeren.

Discussie over de rol van vrouwen werd een soort politieke graadmeter, het terrein waarop mannen hun eigen kracht probeerden te demonstreren en de zwakheid van hun politieke tegenstanders. Veel regeringen absorbeerden uiteindelijk hun feministische bewegingen in hun bureaucratie, meestal als onderdeel van het ministerie van sociale zaken. In 1975 hadden 15 van de 21 Arabische landen een officiële feministische beweging als deel van hun regeringsprogramma. De feministische beweging was niet langer een vrijwilligersorganisatie geleid

door dames, maar een door de politiek gecontroleerd apparaat voor de modernisatie van de massa's, de integratie van plattelandsbevolking in de steden, alfabetisatie (volgens een overzicht van de VN uit 1977 waren 20 miljoen van de 24 miljoen Arabische moeders analfabeet), kinderverzorging, gezondheidszorg, vakopleidingen en huishoudkunde (21). Er zijn nu vrouwen advocaat, dokter, ingenieur, minister, ambassadeur, rechter, politieofficier, paratrooper, verpleegster, onderwijzeres en sociaal werkster. Hoewel de mannen het voortouw namen in de 19e eeuw, zijn het de vrouwen die hun emancipatie hebben doorgezet, zij het met veel tegenwerking van andere vrouwen. De vrouw van Qāsīm Amīn schijnt zijn ideeën te hebben afgekeurd als gevaarlijk en niet gebaseerd op een "stevig fundament" en (22) pas 20 jaar na zijn eerste boek deden de eerste vrouwen hun sluiert af. De socialistische regeringen, die in de jaren '50 de macht overnamen, besteedden veel aandacht aan de positie van vrouwen. Ze veranderden de Sjari'a-wetgeving op het gebied van huwelijk, polygamie en echtscheiding. Ze probeerden de vrouw stemrecht te geven en toegang tot alle sferen van het openbare leven. In een verklaring van de Syrische Ba'th-partij staat dat: "De totale democratische participatie door het volk zal beknott blijven zolang de vrouw op een afstand blijft van het openbare leven van de samenleving. De bevrijding van de Arabische vrouw is zowel democratische als menselijke noodzaak... de bevrijding van de vrouw staat voorop in de taken van de rationele socialistische revolutie. De constructie van de moderne, bevrijde, democratische samenleving is niet compleet als het vraagstuk van de bevrijding van de vrouw niet aangesneden wordt" (23). In redevoeringen, boeken en de media werd door de socialistische retoriek de vrouw afgeschilderd als symbool van de vooruitgang van de natie. Haar participatie was echter niet alleen symbolisch, maar cruciaal, omdat zij de nieuwe generatie moest opvoeden, de toekomstige socialistische samenleving naar een beter tijdsperk moesten leiden. De traditionele religieuze leiders vonden, dat de sociale structuren die het leven en de rol van vrouwen bepaalden, tot het terrein van de godsdienst behoorden. Ze hielden vast aan de

traditionele definities van de vrouw in de Koran, de Hadieth en de Sjari'a. maar ook de secularistische nationalist en de socialisten vonden het nodig, hun ideeën te rechtvaardigen door de leerstellingen van de Koran en de uitspraken van de profeet Mohammed te herinterpreteren, uitgezonderd een paar Marxisten, die over deze onderwerpen debatteerden zonder dat ze refereerden aan religieuze dogma's (24). In debatten tussen conservatieven en revolutionairen ging het over de vraag of de voorgestelde veranderingen in overeenstemming waren met de Koran, of over afwijkingen van vreemde herkomst; of vrouwen in openbare ruimtes nog netjes waren, of dat ze objecten waren van verleiding voor wellustige mannen en dus een ondermijning van een deugdzaam samenleving. En, tenslotte, of de doorgevoerde veranderingen de doelstellingen van een progressieve samenleving realiseerden. Een overzicht over de artikelen over vrouwen in Minbar al-Islām, het officiële religieuze orgaan van het Nasser regime, is erg leerzaam. Elk nummer van de jaargang 1963 bevatte een verslag van de vooruitgang van moslimvrouwen in islamitische of voornamelijk islamitische landen, zoals Lybië, Maleisië, Tunesië, Marokko, Senegal, Nigeria enzovoort. Ze benadrukten de prestaties van deze vrouwen, vooral in beroepen die tot voor kort alleen voor mannen waren, zoals dokters, advocaten, rechters, ministers, parlementariërs, diplomaten en geestelijken. Van een Marokkaanse vrouw werd zelfs geschreven, dat ze fatwa's gaf (legale opinies in het islamitische recht over verschillende zaken). Toch, hoewel de door de regering gecontroleerde pers de doelstellingen van de Egyptische regering ondersteunde door artikelen over de vooruitgang van moslimvrouwen in andere landen, publiceerde diezelfde pers artikelen, waarin gepleit werd tegen dergelijke ontwikkelingen in Egypte zelf (25). Deze schijnbare tegenspraak is niet noodzakelijkerwijs een schizofrene reactie op maatschappelijke druk. Wel geeft het het meest kwetsbare onderwerp aan, waar de meeste hervormers of ze nu nationalistisch waren of socialistisch, uiteindelijk schipbreuk op leden. In hun pogingen om de samenleving te sturen knoeden ze aan wat uiteindelijk de belangrijkste traditionele waarde bleek te zijn: de rol van vrouwen. De traditionele moslimkringen, geleid door leiders van de al-Azhar universiteit in Cairo, verzetten zich niet zo-

zeer tot het recht op onderwijs, of de vraag naar de gelijkheid van man en vrouw, maar veel meer tegen wat zij zagen als een bedreiging van het hart van de islamitische orde: de zedigheid van vrouwen, die wordt gezien als de sleutel tot de openbare moraal.

Islamisten.

In de huidige visie van moslim traditionalisten en revolutionairen ziet men de rol van de vrouw als iets, wat gedetermineerd wordt door de biologische functies van haar sekse (26).

Niet alleen is de vrouw geschapen om Zwanger te zijn, maar meer specifiek worden al haar rollen gedefinieerd door haar relaties met de mannen in haar leven. Ze wordt zelden afgeschilderd als een onafhankelijke op zichzelf staande persoon. Typisch voor dit genre literatuur is de volgende passage van een professor uit Saudi Arabië, 1980: "(de vrouw) is een moeder, die haar kinderen opvoedt tot mannen, een vrouw die het leven mooi maakt met haar geliefde glimlach, terwijl haar tedere aanreiking de ruwheid van de weg glad maakt en haar welsprekende woord de druk van het werk verzacht, een zuster die het bittere en zoete met haar familie deelt, en een dochter die het huis vult met haar gezondheid en schoonheid en de vreugde van haar ouders is. Zo wordt het ideaal gecreëerd van een zichzelf opofferend individu, wier bestaan wordt vervuld alleen in het dienen van anderen en wiens vreugde vervuld wordt doordat ze anderen gelukkig maakt" (27).

Een ander kenmerk van islamistische literatuur is, dat daarin aan vrouwen een zeer beperkte toegang tot het openbare leven toebedacht is. Verscheidene auteurs ontwikkelen een islamitische "domino-theorie", waarin alle problemen, politieke, economische en sociale, in beginsel worden veroorzaakt doordat vrouwen toegang hebben tot openbare instellingen. Sommigen voelen dat zelfs het onthullen van hun gezichten zal leiden tot onderontwikkeling, economische recessie of zelfs depressie (28).

Werk buitenshuis wordt beschouwd als iets ondererends, vaak afgeschilderd als het equivalent van prostitutie

(ze vinden het wel goed als vrouwelijke leerkrachten en artsen voor andere vrouwen zorgen), terwijl de rollen van huisvrouw en moeder worden opgehemeld. De superioriteit van het islamitische systeem is steeds meer ondersteund door talloze rapporten over de promiscuïteit in het Westen, de pornografie, de stijging van het aantal onwettige kinderen, en het misbruikt worden van Westerse vrouwen. In deze literatuur wordt huise-lijkheid in een waas van mystiek gehuld, een beroep door God zelf ontworpen tot eer van de vrouw. Voor een aantal schrijvers is de werkende vrouw een onnatuurlijk fenomeen. In een recente publicatie, verspreid door het Jordaanse ministerie van onderwijs (naar men zegt gecontroleerd door de moslim broeders) wordt gewaarschuwd voor de dreigende opkomst van de "derde sekse". Er wordt beweerd, dat Europese wetenschappers een daling hebben waargenomen van het aantal kinderen geboren uit werkende vrouwen. Aangenomen werd dat deze daling gewenst werd uit noodzaak en (de wens) tot stabiliteit in de werksituatie. Er werd echter volgens de auteur ontdekt, dat dit een nieuwe vorm van steriliteit is, die onbehandelbaar is. Wetenschappers veronderstellen nu, "dat het een verandering is die plaatsvindt in het wezen van de werkende vrouw tengevolge van haar fysieke, intellectuele en emotionele afstand van zaken als moederschap en haar poging om gelijk te worden met de man, door het werkterrein met hem te delen". Zo concludeert de auteur, dat de wetenschappers op het punt staan de dreigende opkomst aan te kondigen van de "derde sekse", waarin vrouwelijkheid een recessief kenmerk is.

Kruistochten en zionisme.

Oppervlakkig bekeken lijkt het omvangrijke materiaal geproduceerd door pleitbezorgers van de islamistische orde slechts herhalingen te bevatten van afgezaagde argumenten, geformuleerd aan het begin van deze eeuw en daarna steeds opnieuw uitgesproken. Hoewel dit waar mag zijn wat betreft beschrijvingen van de deugzaamheid van een huiselijk en afgezonderd leven en een deel van de discussies over authenticiteit, wordt een aanzienlijk deel van het recente materiaal gekleurd door twee nieuwe en dominante thematieken.

In de eerste wordt vrouwenbevrijding

verbonden met de "Joods-christelijke samenzwering" om de islam te ondermijnen. In de tweede wordt ondubbelzinnig verzekerd, dat het model (Amerika) waarvoor werd gepleit door de reformisten aan het begin van de eeuw, is gebleken corrupt te zijn en een totale mislukking. Steeds meer schrijven de islamisten de kwalen van de Arabische wereld op conto van machten van buitenaf. Eeuwenlang hebben de christenen de islam gehaat. Deze haat wordt samengevat in wat moslims "de mentaliteit van de kruistochten" noemen. Die mentaliteit blijkt uit de koloniale bezetting en de activiteiten van Christelijke missionarissen en zet zich vandaag de dag voort in de steun, die het Westen geeft aan de machten van het Zionisme. De koloniale bezetting wordt steeds meer afgeschilderd als niet alleen een middel om menselijke en economische grondstoffen tendienste te stellen van de Europese economie en de welvaart van de Europese samenleving, of om markten te krijgen voor Westerse produkten, maar als iets wat voortkomt uit religieuze motieven om de islam te vernietigen. In feite heeft een aantal auteurs verwesterste moslims geïdentificeerd als deelgenoten van de Joods-christelijke" strategie om voorstanders aan te trekken van uit de moslims die oproepen tot vernietiging van de godsdienst, de moraal en de traditie om ze te plaatsen in (westerse) posities van leiderschap en bestuur, zo dat "kruisvaarderisme" en Zionisme zich achter hen kunnen verbergen en moslims kunnen worden bedrogen door hun woorden (denkend) dat ze moslims zijn (die streven naar) herleving (van de islam)" (30). Dit wordt gezien als een voortdurende samenzwering, die zelfs bestond ten tijde van de profeet Mohammed, zoals onthuld wordt in de waarschuwing van de Koran: "de Joden en Christenen zullen u niet accepteren totdat u hun religie volgt". (2:120), en : "Ze zullen niet ophouden jullie te bestijden totdat ze jullie van je religie hebben afgewend, als ze dat kunnen". (2:217).

Vrouwenbevrijding wordt gezien als integraal onderdeel van de Kruisvaarder-Zionistische samenzwering. Muhammad Qutb, wiens geschriften bij veel Arabische moslims populair zijn, stelt, dat vrouwenbevrijding één van de 5 kenmerken is die aantonen, dat de Ara-

bische wereld is afgeweken van de leerstellingen van de islam (31). De bevrijding van de moslimvrouw "is het kwaadaardigste middel, gebruikt door het Kruisvaarders-imperialisme om het wezen van het moslim zijn te vernietigen in een poging om het te ontwortelen". In zichzelf stond het borg voor de verspreiding van morele, intellectuele en religieuze desintegratie onder de moslims op een manier, die met alle andere methodes samen, niet zo gelukt zou zijn als de vrouw naakt naar buiten gaat in de straat en haar bekoring tentoonspreidt voor iedereen die ernaar zoekt, dierlijke begeerte opwekt in de man, dan is er geen islam, geen godsdienst, geen dogma ... geen verplicht zijn aan de algemene moraal, geen weerstand (32). In deze (situatie) vindt het Kruisvaarderimperialisme de gelegenheid, zijn slag te slaan".

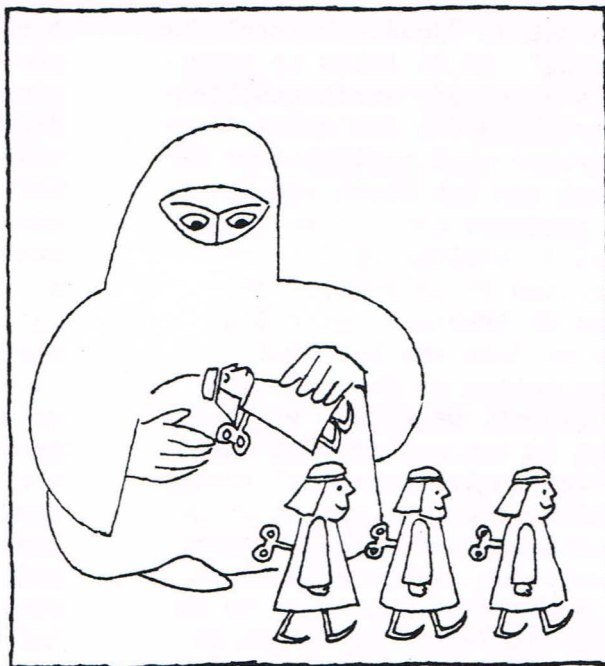

De bevrijding van de vrouw wordt gezien als deel van de missionaire samenzwering om de islam te vernietigen doordat het de eigen mensen gebruikt om de islam vanbinnenuit te ontwortelen. Het doel van de missionarissen wordt nu gezien als iets, wat ontworpen is:

1. om twijfel op te wekken over de vraag of de islam wel een adequate levenswijze is en om moslims ervan te overtuigen dat de islam oorzaak is van hun verval.
2. om moslims te vervreemden van hun moraal en waarden, zodat ze kunnen worden geabsorbeerd in de sfeer

van de Westerse beschaving (33). Daarom gaven christenen een centrale plaats in hun strategie aan vrouwen-emancipatie. In een aantal grote zendingconferenties aan het begin van deze eeuw werd nogal wat aandacht besteed aan vrouwen en hun sociale ontwikkeling, b.v. in de wereldzendingconferentie van Lucknow in 1911 (34).

Met name westerse missionaire onderwijsinstellingen worden ernstig bekritiseerd omdat moslimvrouwen, die daar onderwijs volgden, gebruikt werden om de islam te ondermijnen. "Niets is beter voor (christenen) dan het vernietigen van het moslimfort, waarvan de frontline het moslimgezin is, van binnenuit. Ze worden gesteund door de vrouw die de islamitische kleding aflegt in naaktheid van geest zowel als van lichaam" (35). Volgens een moslim auteur heeft Etienne Lanne deze bewuste strategie onder woorden gebracht (36). Hij zou gezegd hebben: "het onderwijs van meisjes op deze manier is de enige manier om de islam te vernietigen door middel van zijn eigen mensen". Hij veronderstelde dat christelijk onderwijs een middel is, waardoor een moslimvrouw, "die is opgevoed door een christelijke hand weet, hoe ze de man moet overwinnen. Als ze zo veroverd, zal het voor haar gemakkelijk zijn om de geloofsovertuiging van haar man en zijn moslim gevoeligheden te beïnvloeden en haar kinderen op te voeden in overeenstemming met een andere godsdienst dan die van hun vader. Zo zullen we succesvol zijn in ons doel, dat de vrouw zelf vernietigster van de islam wordt" (37). Ook andere missionarissen, onder wie Samuel Zwemer, hebben de vrouw aangewezen als de zwakke plek in de islam. Zwemer zou gezegd hebben: "We hebben geleerd dat er andere manieren zijn dan de directe aanval op de islam. We moeten de scheur in de muur zoeken en het geweer daar neerzetten. We weten dat de scheur het hart van de vrouw van de islam is. De vrouwen zijn het, die de kinderen van van de moslims vormen" (38). Een bewijs dat Westers onderwijs slaagde in deze doelstelling is het feit, dat de eerste twee Egyptische vrouwen die in 1923 hun sluiers aflegden, Hudā Sha'rāwī en Ceza Nabrāwī, Frans onderwijs hadden gevolgd. Bovendien was Hudā Sha'rāwī de dochter van Muḥammad Sultān Bāshā, die twee medailles van de Britten had gekregen.

Hij was ingelijfd in de orde van Saint Michaël and Saint George, een duidelijke aanwijzing dat hij een agent van de vijand was, een verrader van de Arabische zaak (39). Als de nieuwste fase van dit doorgaande Joods-christelijke complot om de islam te vernietigen wordt de steun gezien, die het Westen momenteel geeft aan de macht van het Zionisme.

De onmacht van de Arabische landen in herhaalde militaire gevechten met de Israël's en het feit dat de staat Israël in staat is land te annexeren, bewoners te deporteren en zijn wil op te leggen zonder rekening te hoeven houden met internationaal recht, gecombineerd met de onbetwiste en onbeperkte steun die men krijgt van de Verenigde Staten hebben de interpretatie van het Zionisme als een bedreigende samenzwering geloofwaardig gemaakt (40). Materiaal uit de protocollen van de wijzen van Zion, herdrukt in het Arabische en geciteerd door verschillende auteurs als bewijs van de bedoeling van de Joden, illustreert voor de lezers, dat het Zionisme niet bedreigend is in zijn militaire kunnen, maar vooral in het plan, dat men denkt waar te nemen, om zowel islam als christendom te vernietigen door leerstellingen te verspreiden die ontworpen zijn om de mensheid omlaag te halen. Drie Joodse denkers (door een auteur aangeduid als "de 3 duivels" en door een ander als "de duivels onder de Joden") worden aangehaald als deel van dit wereldomvattende complot: Emile Durkheim, "die beweerde dat het gezin een kunstmatige eenheid is, waarvoor geen noodzaak is" en dat "de oorspronkelijke sociale orde er één was, waarin de vrouwen gemeenschappelijk werden gedeeld

door de mannen", Karl Marx "die erop aandrong dat de vrouw moest werken (buitenshuis)" en Sigmund Freud die zei "dat het nodig was voor de vrouw om haar seksuele rol zonder remmingen te vervullen" (43).

Een deel van de Zionistische manipulatie van de samenleving wordt, volgens de visie van deze auteurs, veroorzaakt door de contrôle, die Joden hebben over verschillende vormen van vermaak zowel als de produktie van consumptiegoederen, zodat ze veranderingen van stijl zouden plannen om "volkeren van hun rijkdom te beroven". Ze zouden de mode-industrie domineren en kleding produceren die "de vrouw naakt laat zijn en de man een clown", door de rokken tot boven de knie te laten gaan om immoreel gedrag aan te moedigen. Het uiteindelijke doel van de Zionisten is in de visie van deze moslimauteurs om mannen bezig te houden met vrouwen, ver weg van het geloof en de vreze van God. Ze controleren de muziekindustrie, ze schrijven liederen met duidelijke en openhartige invitaties tot immoraliteit en zonde. Ze publiceren tijdschriften, waarin het zich mengen van de sexen wordt aangeprezen, wat heeft geresulteerd in de verspreiding van geslachtsziekten, waardoor pasgeboren babies besmet worden (44). Het andere thema dat wordt benadrukt in de recente islamistische literatuur is het falen van het Amerikaanse model. Dit is deels een reactie op wat wordt gezien als de Amerikaanse nederlaag in Vietnam en meer recent in Iran, waardoor de kwetsbaarheid van "de machtigste natie ter wereld" wordt aangetoond. Men meent echter, dat het falen van het Amerikaanse model het beste wordt samengevat in de feministische beweging van de jaren '60 en '70 met zijn "anti-mannen" vooroordeel en zijn "pleiten voor vrije sex" (45). Hierin is men zwaar teleurgesteld, juist omdat de Arabische feministische beweging rond de eeuwwisseling zijn zaak baseerde op het voorbeeld van de ingetogen Amerikaanse vrouw, die naast haar man werkte om een betere toekomst op te bouwen. Het model is het niet langer waard te worden nagevolgd (46). In feite schildert de literatuur Amerika als een land dat momenteel te lijden heeft van een epidemie van 4 plagen: narcotica, werkloosheid, pornografie en geslachtsziekten (47).

Oorzaken.

Recente gebeurtenissen in het Midden-Oosten hebben de aandacht van het Westen erop gevestigd, dat een groeiend aantal moslims zich aangesproken voelen tot de islamitische identiteit. Gegeven de groeiende overtuiging onder moslims, dat alternatieven voor de islamitische kijk op de wereld wel moeten leiden tot mislukking en sociale desintegratie wordt het aanhangen van de islam een dwingende noodzaak. Iets anders doen zou zeker leiden tot de nederlaag. Dit is door veel mensen afgedaan als een reactionaire terugkeer naar de traditionele islam. Weinigen hebben de moeite genomen de ideologie te analyseren, die wordt voorgesteld en de wereldbeschouwing die wordt opgezet. Eén van de interessantste trekken van de hedendaagse islamistische literatuur is de theologische formulering van wat het mens-zijn betekent, de opvatting van de wereld, de samenleving en de geschiedenis. Hierin wordt het individu gezien als een verantwoordelijke, actieve rentmeester van God, in de wereld gezet om hem te beheren, op te bouwen en te verzorgen. Dit is de grondslag geworden van de islamistische ethiek van het werk, waarin de leerstellingen van de klassieke islamitische theologen, die de mens afschilderen in een meer passieve rol, worden verworpen. De theologie van het islamistische revolutionaire denken is een progressieve ideologie voor de islamitische samenleving, die optimistisch is, vooruitziend, en vol vertrouwen in de menselijke mogelijkheden. Het is een visie, waarin de wereld wordt bevestigd, gebaseerd op het idee van de menselijke verantwoordelijkheden en vervolmaakbaarheid, waarin de betrokken gelovigen uiteindelijk de verlossing van de wereld nastreven. Als de mens zijn rol als technocraat op zich neemt en op verantwoordelijke wijze gebruik maakt van de hulpbronnen en van de aarde, doet hij mee met het vormgeven aan zijn bestemming binnen de eeuwige wetten die God schiep voor de wereld. Hier verdwijnt het onderscheid tussen goede werken en arbeid: werken wordt gelijk aan een liturgische behandeling, een daad van gehoorzaamheid aan God. Islam wordt de totaliteit van het leven, dat positief staat tegenover deze wereld en de komende, een leven van werken en bidden (49). Deze islamistische visie, waarin de mens werd beschouwd als Gods plaatsvervanger op aarde, werd aangeprezen door de nationalist en modernisten die er op uit

waren, middeleeuwse geloofsopvattingen over predestinatie, die zij hadden aangewezen als oorzaak van verval in de Arabische wereld, af te schaffen. De moslim socialisten eigenden zich het idee toe en werkten onderdelen ervan uit als waren ze ingegeven door hun eigen program, en het is nu overgenomen door de islamisten als de hoeksteen van een juiste interpretatie van het islamitische doel in het leven. Hoewel er een toenemende consensus schijnt te zijn over de algemene geldigheid van deze visie, zijn er verschillende manieren om de rol te begrijpen die de vrouw erin speelt. Alleen de socialisten zien haar als iemand die volledig deelneemt aan ieder aspect van het leven (inclusief alle beroepen die mannen kunnen uitoefenen). In alle ideologieën die we hebben bekeken, moet de vrouw haar rol op zich nemen als partner in een revolutie die tot doel heeft de samenleving ingrijpend te veranderen. In de islamistische visie echter, is ze gebonden aan traditonalistische ideeën waarin het gebied waarop ze competent is, beperkt wordt tot het huishouden; haar anatomie bepaalt haar bestemming. Voor de moslimideoloog is het een grondvoorwaarde voor het overleven van de samenleving, dat vrouwen zich houden aan de religieuze voorschriften. Als vrouwen niet langer godsdienstig zijn of weigeren zich te houden aan de voorschriften van de islam, kan er geen islamitische samenleving zijn. Dat is niet alleen zo omdat vrouwen symbolisch zijn voor het waardensysteem van de islam, maar vooral vanwege de diepgaande overtuiging, dat verlossing eerder een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid is dan een persoonlijke zaak, en dat vrouwen een sleutelpositie innemen als het de realisatie van die verlossing betreft, vanwege hun aangeboren capaciteit tot seksuele verleiding. Een goede moslimvrouw zal mannen niet verleiden en op het verkeerde pad brengen door op een onzedige manier in het openbaar te verschijnen (50). Door zich te verzekeren van de toewijding van vrouwen aan de islam strijdt men daarom in de frontlijn van de verdediging tegen de desintegratie van de samenleving.

Deze beweging ontstond tijdens een stedelijke revolutie, die het beste "ruralisatie van de steden" genoemd kan worden. Miljoenen boeren zijn in de steden komen wonen op zoek naar onderwijs, werk en een beter leven. Modernisering

verwesterlijking en versnelde sociale verandering hebben een enorme sociale desintegratie veroorzaakt. De verbetering van de gezondheidszorg op het platteland heeft het sterftecijfer doen dalen en de vruchtbaarheid doen stijgen, waardoor de bevolking groeide. Het probleem werd verscherpt door mechanisatie in de landbouw, waardoor honderdduizenden boeren niet in staat waren van de opbrengst van het land te leven. Deze ruralisatie van de steden heeft de economische rol van vrouwen ingrijpend veranderd. Op het platteland deden ze volop mee met planten en oogsten, het houden van kippen en het bereiden van zuivelproducten. In de stad hebben ze geen kwalificaties, omdat ze in het algemeen analfabeet zijn en hun enige kans op het leveren van een economische bijdrage is werk buitenshuis als dienstmeisje of fabrieksarbeidster. De islamistische revolutie beschermt hen tegen exploitatie door ze thuis te houden en mannen verantwoordelijk te stellen voor hun onderhoud. De islamisten voeren zo traditionele normen van de middle class in en maken dat het fatsoenlijk is voor de vrouw om alleen het huishouden te doen en economisch afhankelijk te worden van de man. Deze visie wordt bevestigd door het Koranvers: "De mannen zijn verantwoordelijk voor de vrouwen omdat God de een heeft doen uitmunten boven de ander en omdat ze iets van hun rijkdom uitgeven"(4:34), wat zo wordt uitgelegd, dat de leiderspositie van mannen afhankelijk is van hun financiële verantwoordelijkheid voor vrouwen. Vanuit dit perspectief wordt het aannemen van de sluier een statussymbool voor de pas geurbaniseerde plattelanders. Maar er zijn andere redenen waarom vrouwen - onder wie sommige kleindochters zijn van de vrouwen die ze na de jaren '20 plechtig afdeden - sluiers dragen (51). Interviews die ik hield tussen 1980 en 1984 met een aantal moslimvrouwen die kortgeleden op de één of andere manier hun hoofd waren gaan bedekken in Egypte, Jordanië, Oman, Kuwait en de Verenigde Staten, maakten duidelijk dat dat verscheidene redenen had. De sluier is een nuttige bedekking geworden om een groot aantal redenen en heeft gaandeweg verschillende symbolische betekenissen verworven. De antwoorden die ik kreeg op de vraag: "Waarom draagt u een sluier, als vrouwen lange tijd gevochten hebben om hem af te schafgen?" vielen onder de volgende categorieën:

- Religieuze: een daad van gehoorzaamheid aan de wil van God

tengevolge van een diepingrijpende ervaring, waaraan een aantal vrouwen refereerden als "opnieuw geboren worden".

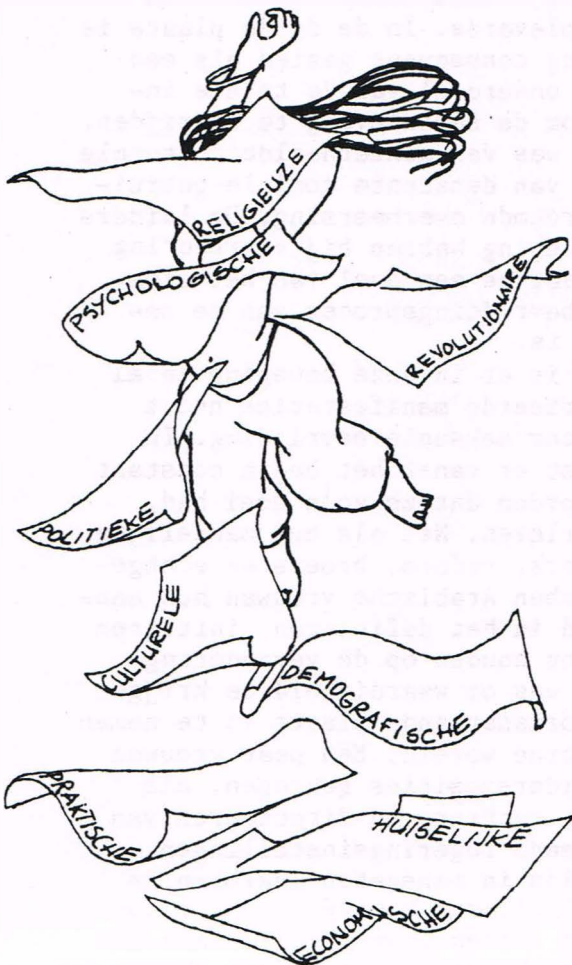
- Psychologische: een bevestiging van de authenticiteit, een terugkeer naar de wortels en een verwerping van Westerse normen (een vrouw sprak van het "einde van de verwarring" en een "gevoel van vrede").
- Politieke: een teken van desillusie m.b.t. de bestaande politieke orde.
- Revolutionaire: een identificatie met de islamitische revolutionaire krachten die de noodzaak benadrukken van de islamisering van de samenleving als de enige mogelijkheid om haar te redden.
- Economische: een teken van welvaart, van het feit dat men een dame was met veel vrije tijd.
- Culturele: een openbare belijdenis van kuisheid en ingetogenheid, van het feit dat je geen seks-object bent (vooral onder ongetrouwde werkende vrouwen).
- Demografische: een teken van het feit, dat je geürba-

niseerd bent.

- Praktische: een middel om minder geld aan kleding te hoeven uitgeven (sommige respondenten beweerden, dat anderen hiervoor geld ontvingen van Lybië en Saoedi Arabië).
- Huiselijke: een middel om de vrede te bewaren, aangezien de mannen in de familie erop aandrongen.

Het is ook waar, dat deze praktische redenen voor de sluier ondersteund worden door wat nu een sterke ideologische positie is. De islamisten zien zichzelf als het geweten van de ren aan tot het aannemen van hun vormen van gedrag, waarbij ze afwijkingen veroordelen, die naar hun mening de mensen afhouden van de dienst aan God. Er zijn aanwijzingen voor een toenemende assertiviteit bij veel vrouwen, gebaseerd op het gelijkheidsdenken van de leer van de Koran. In die leer wordt bevestigd dat vrouwen, hoewel verschillend in biologische constitutie, rol en functie aan mannen gelijk zijn voor God en gelijkelijk verantwoordelijk zijn voor het handhaven van de morele orde. Hun gelijkheid is niet geschonken als een liefdadige gift door de mannen, maar zij is aangenomen als hun van God gegeven recht, zoals herhaaldelijk in de Koran wordt bevestigd. In een samenleving, die op sociaal en politiek terrein voortdurend verandert, waar onderwijs en technologische training middelen hebben verschaft tot sociale mobiliteit, bevestigt dit gelijkheidsdenken ook de broederschap van alle gelovigen.

Het gaat dwars door rangen en standen heen, doordat in dit denken zulke gemeenschappelijke elementen als de ideologische overtuiging en de geloofsbelijdenis het allerbelangrijkste zijn. Voor vrouwen wordt de verklaring naar de buitenwereld toe d.m.v. islamitische kleding in feite de initiatie in een nieuw zusterschap. Wat we nu zien is daarom een nieuwe generatie moslimvrouwen, waarvan velen niet alleen kennis - onderwijs hebben gehad in letteren en natuurwetenschappen, maar ook op het terrein van de islam wetenschap - door studie van de Koran en de Hadiëth - en kennis hebben verworven, die door hun echtgenoten, die actief bezig zijn met de opbouw van de samenleving door nieuwe banen in de technologie, niet verworven kan worden. Deze vrouwen kiezen als hun ideaal, de vrouwen die aan de wieg van de islam stonden - de vrouwen van de profeet 'A'isha, Hafsa en umm Salāma en anderen onder de eerste vrouwelijke

gelovigen, die zowel actief deelnamen aan de worstelingen van de vroege islamitische gemeenschap als ervoor zorgden, dat de mannen verantwoordelijkheid droegen voor de leerstellingen van het geloof.

Met deze moderne pioniers als voorbeelden zien veel moderne islamistische vrouwen de rol van de vrouw in de samenleving als één van verlossing, doordat ze vanuit de onaantastbaarheid van het huis de helpende hand uitstekten als bescherming tegen morele degeneratie, en de waarden hooghouden die uiteindelijk het "Koninkrijk van God" op aarde zullen vestigen. Op ideologisch terrein accepteert de herlevende islam een nieuwe definitie van de vrouw als iemand, die vrijwillig de taak op zich neemt, de samenleving te verlossen. Het is echter duidelijk dat ze, hoewel ze in staat is tot het volgen van onderwijs, het uitleggen van de Schrift en actief richting te geven aan het individu en het sociale gebeuren, en er ook recht op heeft niet wordt gezien als iemand die actief is in een baan. In het islamisme wordt een speciale waarde gehecht aan huiselijkheid, waarbij de vrouw juist door het huishouden te doen en kinderen op te voeden de bewaarplaats wordt van cultuur, godsdienst en moraal. Zo zijn vrouwen, door hun toewijding aan het geloof, in staat mannen ter verantwoording te roepen m.b.t. religieuze normen en het leiden van een vroom leven. In een tijd, waarin rijkdom voor bepaalde klassen bereikbaar is en de verleidingen om tot zelfverrijking te komen, overvloedig aanwezig zijn, helpt de binding van vrouwen aan een islamitische orde de mannen thuis te blijven en ze te vrijwaren voor de verleidingen van teveel geld en vrijheid. En voor de vrouwen zelf wordt vroomheid een gemeenschappelijke, eenheid schepende band onder hen, die de lokstroom van de moderne samenleving, met zijn frivole activiteiten, consumptie en modieuze trends, schuwen. Het leven is nu gebouwd op God, huis en moskee, waarbij de laatste kan dienen als het enige acceptabele terrein, waarop vrouwen toegang hebben tot de openbaarheid, die het domein van de mannen is geweest. De feministische beweging in de Arabische wereld heeft deze hele eeuw doorgeworsteld om bevrijding van

vrouwen te bereiken. Deze bevrijding is niet doel op zichzelf; hij is geen oefening in zelfverwennerij of een zoeken naar zelfverwerkelijking. In die bevrijding wordt niet getracht, een aangeboden vrijheid van het individu te zoeken om pret te maken, te protesteren, of zijn eigen identiteit te definiëren. Er wordt integendeel gezocht naar de ontwikkeling van een betere samenleving in een poging een acceptabele image van vooruitgang en gelijkwaardigheid met het Westen te krijgen. Vanuit deze positie worden individuele behoeften, onderzoeken en gezichtspunten een struikelblok voor een gezamenlijke consensus van een verenigde, vitale samenleving. Bepaalde kenmerken onderscheiden de Arabische feministische beweging van haar equivalent in het Westen. Om te beginnen is ze, zoals eerder opgemerkt, niet gebaseerd op het concept van de bevrijding van het individu.

Ten tweede zijn haar voornaamste pleitbezorgers mannen geweest, die de zaak van de vrouw aan de orde stelden, maar het nodig vonden, anderen ervan te overtuigen, dat de bevrijding van vrouwen in de eerste plaats in het belang van mannen was, aangezien die bevrijding betere echtgenotes, huisvrouwen moeders en werkers opleverde. In de derde plaats is de beweging consequent gezien als een integraal onderdeel van de totale inspanning om de samenleving te bevrijden, of het nu was van achterhaalde culturele normen of van decadente sociale gebruiken, of vreemde overheersing. De leiders van de beweging hebben bij voortduring beweerd, dat ze een deel van het alomvattende bevrijdingsproces van de samenleving is.

Tenslotte is er in deze beweging in al haar gevarieerde manifestaties nooit gepleit voor seksuele bevrijding. In feite moest er vanaf het begin constant ontkend worden dat ze zo'n doel had, om te overleven. Net als hun mannelijke tegenhangers, vaders, broers en echtgenotes, hebben Arabische vrouwen hun aandeel gehad in het definiëren, initiëren en toezicht houden op de verandering die nodig was om waardigheid te krijgen en een vooraanstaande plaats in te nemen in de moderne wereld. Een paar vrouwen hebben leidersposities gekregen, als ministers, rechters en directeuren van verschillende regeringsinstellingen. Anderen zijn in mansgaten gekropen en onder prikkeldraad heengekropen, hebben geweren en bommen gesmokkeld, steun geboden in de bevrijdingsoorlogen tegen

koloniale mogendheden, reactionaire regimes en machten, waarvan men vond, dat ze de zaak van de islam in de weg sonden. Of ze nu de sluier aflegden in de jaren '20, de islamitische kleding gingen dragen van de jaren '80, geweren opnamen om mee te doen aan de gewapende strijd of hun banen opgaven om zich te wijden aan de rol van huisvrouw, vrouwen zijn gedefinieerd als wezens, die psten in een reeks symbolische categorieën, horend bij het systeem dat op dat moment werd aangenomen en gepland. Ze zijn ze geweest: gemoderniseerd, gerevolutionariseerd, geradicaliseerd, geïslamiseerd. In de meeste gevallen is hun succes in hun aanpassing aan deze verschillende rollen te danken geweest aan de bevoor-

dering, steun, bemoediging of het toezicht van mannelijke verwanten. Dit moet echter op geen enkele manier worden gezien als een verkleining van de prestaties van die vrouwen, die hebben gereageerd met oprechte toewijding en die zichzelf vaak hebben blootgesteld aan openbare kritiek in hun pogingen om voorop te lopen bij de verandering, die nodig werd geacht door de gemeenschap waarvan zij zo'n onlosmakelijke onderdeel waren.

Y.Y. Haddad

Uit het Amerikaans (cf. inleiding) vertaald door Drs. G.Speelman.

Noten.

1. In de huidige slagzin in de Arabische wereld "het leven van technologie, maar geen ideologie van het Westen", wordt de man gezien als technocraat, die een moderne industriële natie opbouwt, terwijl de vrouw de huisvrouw is, die de islamitische aard van de samenleving veiligstelt door de waarden ervan door te geven. Dit is een nieuwe rol voor vrouwen, in overeenstemming met de bewering dat mannen en vrouwen gelijkwaardig zijn, maar verschillend. In het traditionalistische materiaal uit de jaren '50 en '60 is men niet zo edelmoedig, bv.: "Mannen zijn de enige bron van elke geaccepteerde definitie van goed gedrag voor mannen en vrouwen. De vrouw is nooit de juiste bron geweest van wat dan ook wat te maken had met ethiek of een goed karakter, hoewel ze de kinderen opvoedt. De kinderen worden gegeven door de man". 'Abbās Mahmūd al-'Aqqād, *al-Mar'a fi 'l-Qur'ān* (Cairo, 1959), p.30.
2. Voor een uitwerking van de confrontatie tussen beschavingen, zie Y.Y.Haddad, "the islamic alternative", *The Link*, XV, no.4 (1982).
3. Sābir 'Abd al Raḥmān Tu'ayma, *al-Islām wa'l-Thawra al-Ijtima'iyya* (Cairo: Maktabat Wahbī, 1978) pp. 495-98. Vergelijk Annie von Sommer en Samuel Zwerner, *Our Moslem Sisters: A Cry of Need From the land of Darkness, Interpreted by Those who Heard it* (New York: F.H. Revell Co., 1907).
4. Over discussies m.b.t. islam en sociale verandering, zie: Munīr Shafīq, *al-Islām fi Ma'rakat al-Hadāra* (Beirut: Dār al-Kalīma li-'l-Nashr, niet gedateerd) pp. 115-21; cf. Sayyid Qutb, *Ma'rakat al-Islām wa 'l-Ra's Māliyya* (Beirut : Dār al-Shurūq, 1975) pp. 55-65; Muḥammad Kāmil Hittī, *al-Qiyām al-Dīniyya wa 'l-Mujtama'* (Cairo: Dār al Ma'ārif, 1974), pp. 209-21; Muḥammad 'Amāra, *Al-Islām wa 'l-Thawra* (Cairo, Dār al-Thaqāfa al-Jadīda, 1979) pp. 28-71; Fathī Yakan, *Abjadiyyāt al-Taṣawwur al-Ḥarakī li 'l-'Amal al-Islāmī* (Beirut: Mu'assasat al-Risāla, 1981) pp. 81-100, 147-50. Zie ook Muḥammad al-Bahī, *Al-Fikr al-Islāmī wa 'l-Mujtama' al-Mu'āṣir* (Beirut: Dār al-Kitāb al-Islāmī, 1975) p.26, waar hij schrijft: "de boodschap van de hemel is een algehele revolutie tegen het kwaad en voor de gerechtigheid, tegen dwaling en verleiding, zich richtend op de rechte leiding. Zij, die geloven in de boodschap van God zijn de soldaten van de goddelijke revolutie, die ze sturen met hun rijkdom en met zichzelf".
5. Voor achtergrondinformatie zie Ra'īf Khūrī, *Modern Arab Thought: Channels of the French Revolution to the Arab East*, vert. Iḥsān 'Abbās, uitg. Charles Issawi (Princeton: The Kingdon Press, 1983); vgl. Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939* (London: Oxford University Press, 1970); en Hisham Sharabi, *Arab Intellectuals and the West* (Baltimore: The John Hopkins Press, 1970).
6. Voor vertalingen van socialistische ideologieën zie Kemal H.Karpat, ed., *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East* (New York: Fredrick A.Praeger, 1968) pp. 115-219; vgl. John J.Donohue en John L.Esposito, uitg. *Islam in Transition: Muslim Perspectives* (New York: Oxford University Press, 1982) pp-137.
7. Voor een discussie over de invloed van de Arabisch-Israëliëse oorlog op het islamitisch reveil, zie Yvonne Yazbeck Haddad, *Contemporary Islam and the Challenge of History* (Albany: State University of New York Press, 1982)(pp.33-45).

8. 'Abd al-Ḥamīd, "Al-Yawm Jā'a Dawrukun," Bint al-Nīl, no.7 (juni 1946), Op.4.
9. 'Amāra, Al-Islām wa 'l-Thawra, p.70.
10. 'A'isha 'Abd al-Rahmān, Al-Mafhūm al-Islāmī li Tahrīr al-Mar'a (Umm Durmān, niet gedateerd), p.15. Zie ook Durriya Shaftiq, Al-Mar'a al-Misriyya (Cairo: Dār al-Ma'ārif, 1955) pp. 255-56, waar ze schrijft: "We hadden marsen georganiseerd, hielden conferenties, deelden pamfletten uit, trainden verkenners, bezetten het parlement. Het enige wat vrouwen nu nog konden doen was een burgeroorlog voeren met de mannen, een gedachte die we nooit overwogen natuurlijk. Want onze vaders, broers, mannen en zoons zijn niet onze vijanden, wat ze ook doen en hoezeer ze ook vasthouden aan een achterhaalde traditie". Zie ook Nuḥād Ḥanbalī, " 'Aṣr al-Rajul wa 'l-Mar'a Ma'an", Al-Mar'a al-'Arabiyya, LXXIX (mei 1975), 49; ze schrijft: "We willen niet dat deze tijd er één is van mannen en vrouwen samen, die samen bouwen en samen werken". Zie ook Emily Naffā, voormalige secretaris van de Arabische vrouwenliga in Jordanië. "Wij geloven dat de zaak van vrouwen belangrijk is voor de hele samenleving. Van onze ervaring hebben we geleerd, dat er sommige mannen zijn, die (onze zaak) meer steunen dan sommige vrouwen". 'Liqā' ma'al-Sayyida Emily Naffā", al-Mar'a al-'Arabiyya, LXXVII (mei 1975).
11. Peter C.Dodd, "Family Honor and the Forces of Change in Arab Society", International Journal of Middle East Studies, IV (1973), 40-54.
12. Muḥamma 'Aṭiyya Al-Abrāshī, Makānat al Mar'a fi 'l-Islām (Cairo: Dar al-Ma'ārif 1970) pp. 7-35. Vgl. al-Bahī al-Khulī, Al-Islām wa Qaḍāya al Mar'a al Mu'āṣira (Kuwait: Dār al-Tawzī' wa 'l-Nashr, 1970) pp. 10-27; Abū Raḍwān Zaghlūl b. al-Sanūsī, Al-Mar'a bayn al-Ḥijāb wa 'l-Sufūr (Beirut: Dār al-Qalam, 1967) pp. 13-16; Muḥammad 'Izzat Darwaza, Al-Mar'a fi 'l-Qur'ān wa 'l-Sunna (Beirut: Dār al-Fikr, 1967) pp. 15 ff; en Ibrāhīm Zayd al-Kaylānī, 'Makānat al Mar'a fi 'l-Islām' in Risālat al-Mu'allim (een speciaal nummer ter gelegenheid van de 15e eeuw van de islamitische jaartelling) (Ammān: Wazārat al-Tarbiya wa 'l-Ta'līm, 1982) pp. 142-47.
13. Muḥammad Fazl-ur-Rahmān Ansari, The Qur'anic Foundations and Structures of Muslim Society, 2 vols (Karachi: Zubair Printing Press, niet gedateerd).
14. Qasim Amīn, Tahrīr al Mar'a, reprinted. (Dairo: Dār al-Ma'ārif, 1970). Qasim Amīn, Al-Mar'a al-Jadīda (Cairo: Dār al-Ma'ārif, 1905).
15. Amīn, Al-Mar'a al-Jadīda, zoals geciteerd door Muḥammad 'Abd al-Hakīm en Mahmūd Muḥammad al-Jawhari, Al-Akhawāt al-Muslimāt wa Binā' al-Usra al-Qur'āniyya (Ale andria: Dār al-Da'wa 1980) pp. 250-51.
16. Amīn, Tahrīr al-Mar'a, pp. 131-32.
17. Amīn, Tahrīr al Mar'a, p. 31.
18. Tuḥamū, Thalāth Ma'ārik Fikriyya (Cairo: Dār Ma'mūn li 'l-Tibā'a, 1976) pp. 19-30,47.
19. Zie bv. David c. Gordon, Women of Algeria: An Essay on Change (Camb :Harvard University Press, 1968); Aziza Hussein, "The Role of Women in Social Reform in Egypt", Middle East Journal, VII (1953), 440-50. 'Abd al-Ḥamūd Fāyid, Al-Mar'a fi 'l-Ḥayāt al-'Arabiyya (Beirut: Jāmi'at Beirut al-'Arabiyya, 1975).
20. Er werden tijdens het jaar van de vrouw 2 conferenties gehouden. De ene in Cairo (1974), georganiseerd door de al-Azhar, concentreerde zich op de rol en status van vrouwen in het moslimezinnen. De conferentie in Beiroet (1975) was georganiseerd door de Libanese vrouwenraad en ging over de rol en status van de Arabische vrouw in de wetgeving, gecreëerd door verscheidene Arabische regeringen. Voor details, zie Makānat al Mar'a fi 'l- Usra al -Islāmiyya (Cairo: Jāmi'at al-Azhar (1977) en al-Majlis al-Nisa'i al-Lubnānī, al-Mar'a fi 'l-qawmīn al-'Arabiyya (Beirut 1975). Vgl. Nabīla al-Razzāz, mushārat al-mar'a fi 'l hayāt al 'amma fi Sūriyya (Damascus: manshūrāt wa-zārat al-thaqāfa wa 'l-irshād al-qawmī, 1975) Amal Sharqi, the progress of women in Iraq (London: the Iraqi Cultural Centre,1978) en Ismā'il Ḥassan 'abd al-Bāri, al mar'a wa'l-tanmiya fi Miṣr (Cairo: dar al-Ma'ārif, 1979).
21. Khayyāl en al-Jawhari, al-akhawāt al-muslimāt, p. 253. De auteurs vermelden ook, dat Qasim Amīn van gedachten veranderde in 1906.
22. Al-Razzāz, Mushārat al mar'a, p.8. De Ba'th partij van Iraq verklaarde in zijn bijeenkomst in 1974 dat "het achteropliggen van Arabische vrouwen op economisch, sociaal en cultureel terrein is nu één van de ernstigste hinderpalen in de weg van de moderne Arabische renaissance". Sharqi, the progress of women, p.6. Vgl. Ṣafā 'al-Ḥafīz "fi daw' qānūn al-usra fi jumhūriyat al-Yaman al-dimuqrāṭiyya - ba'd al mabādi al-asāsīyya li qānūn al-usra fi jumhūriyat al-Yaman al-dimuqrāṭiyya - ba'd al mabādi al-asāsīyya li qānūn al-usra fi 'l-mujtama' al-ishtirākī", al-thaqāfa al-jadīda, VII (oktober 1975) 45-61. En Ilham Nasr "Society restricts them, while they strain to attain sensitive positions", al-arwar

- 15 apr. 1980), p. 10, zoals vertaald in Near East/North Africa Report, no. 2126, 3 juni 1980, p. 66.
23. Amal Sharqi, the progress of women in Iraq, p.5. Ze zegt verder op p.8, dat "de emancipatie van vrouwen moest worden bereikt door hen te onderwijzen, door hun volledige deelname aan het productieproces, de verbetering van hun legale positie en de eliminatie van sociaal vooroordeel".
24. Zie bv. Nawāl al-Sa'dāwī, al-mar'a wa'l-šira' al-naḥḥ (Beirut: al-mu'assasa al-'Arabiya li 'l-dirāsāt wa 'l-nashr, 1977) Nawāl al-Sa'dāwī, al-unḥā hiya al-Aḥl (Beirut: al-mu'assasa al-dirāsāt wa 'l-nashr, 1974).
25. Najat Ahmad al-Zinnīri "al-mar'a al-Tunisiyya", minbar al-islam, XXI, nr. 4 (sept.1973), 198-200 praat over wetten, uitgebracht in Tunesië ten voordele van vrouwen, die vrouwen recht geven op echtscheiding etc. Het artikel geeft dan een opsomming van alle beroepen waar vrouwen toegang tot hebben gekregen, inclusief het lid zijn van het parlement, van het corps diplomatiek etc. In hetzelfde nummer staat een artikel van 'Abdullah al-'Azāzī "hal qasā al-islām fi uqūbat al-zinā" (116-18), waarin hij de modieuze vrouw aanvalt, die door haar kleding een "luide uitdaging aan mannen" uitzendt, maar met haar wil kan geen rekening worden gehouden, want "ze is onteerd... ze is waardeloos geworden". Voor meer voorbeelden, zie andere nummers van hetzelfde tijdschrift.
26. "Laat u niet verleiden door de argumenten voor geboortebepanking; die vernietigt het grote gezin en maakt een einde aan de banden daarvan. Ze vernietigt de moed van de gezinsleden en doodt hun weerstand. Ze geeft een vrouw vrije tijd, die het voor haar nodig maakt om iets te zoeken om de tijd te vullen. Verlokt door de verleiding om geld te maken, gaat ze naar de fabriek, de werkplaats, de straat en het huis van lichte zeden. Dan volgt al het andere. Een oorlog wordt verklaard tussen de man en de vrouw om gelijkheid in vrijheid en economische onafhankelijkheid te eisen..." Najīb 'Amāra, al-usra al-muḥlā (Cairo, 1979) p.276. Vg. Ahmad Muḥammad al-'Assāl, al-islām wa-binā' al-mujtama' (Kuweit: dār al-Qalam, 1977) p. 213, waar hij het vermogen om kinderen te baren rekent onder de vereisten voor een vrouw, en het gezegde van de Profeet citeert: "Trouwt de liefhebbende, de gene die kinderen baart, want Ik maak u talrijker dan andere volkeren op de Dag van de Opstanding". In een artikel, gepubliceerd in al-Ahrām, 6 juli 1899, schreef Muḥammad 'Abd al-Rāziq al-Damāhūrī van de al-Azhar tegen Amīn: "de vrouw wordt zwanger, dan baart ze, dan voedt ze de kinderen op - dit is de meest voor de hand liggende natuurlijke situatie van een vrouw - dan, zodra ze deze periode achter de rug heeft, wordt ze geplaagd door een andere zwangerschap, die haar lijden en lasten verdubbelt. Zo brengt ze haar leven door, tussen zwangerschappen, baren en opvoeden", geciteerd door al-Tuhāmī, ḥalāth ma'ārik fikriyya, p.26.
27. 'Abd al-Raḥmān 'Amīra, Nisā' Anzala Allāh fi-hinna Qur'ān (Riyad: dār al-Linā, 1981) p. 9.
28. "We beginnen toe te staan, dat vrouwen zich vertonen in het openbaar; dan staan we het maken van afspraakjes en het zich gemakkelijk mengen van mannen en vrouwen toe; dan "spelletjes" voor het huwelijk; dan relaties buiten het huwelijk en open huwelijken, dan het verheffen van openlijke homoseksualiteit tot een acceptabele, normale status; en dan, unisex-huwelijken. Waar en wanneer zullen we stoppen? Het resultaat: verbroken wetten, verscheurde banden des bloeds, een diepgaande ontevredenheid, een crimineel klimaat, een verontrustend gevoel van onveiligheid, vrees en onderling wantrouwen, wijd verspreide corruptie onverantwoorde stakingen, ongecontroleerde inflatie, vaker voorkomen van verkrachting en de dreiging van depressie en bankroet" Muḥammad 'Abd al-Rauf, The islamic view of women and the family (New York, Robert Speller and sons, 1977) p. 35. Vgl. 'Amāra, al-usra', p. 298; en Ramḍān, Khaṭar al-tabarruj, pp.80 vv., waar hij een "domino-theorie" opstelt, die begint met de verleiding bij het zien van een vrouw met make-up. Dit leidt tot overspel, tot desintegratie van het gezin, tot prostitutie, tot economisch verval, tot afname van nageslacht (vrouwen willen hun lichamen niet bederven), homoseksualiteit, onderdrukking van kinderen, het lijden van mannen en vrouwen, de ontering van vrouwen en tenslotte de totale morele instorting.
29. al-Khaylānī, makānat al-mar'a, p.p. 159-61. Hij schrijft het verhaal toe aan 'A'isha 'Abd al-Raḥmān, die over het fenomeen schreef in al-Ahrām. Sayyid Qutb schreef erover in zijn boek al-Islām wa mushkilāt al-ḥaḍāra, waarop het stuk van Khaylānī is gebaseerd. Voor een discussie over de problemen van een samenleving, waarin vrouwen buitenshuis werken, zie ' Abd al-Ghanī 'Abbūd, al-usra' al-muslima wa 'l-usra' al-mu'āšira (Cairo: dār al-fikr al-' Arabī 1979), pp. 139 vv; ook Abu al-A'lā al-Mawḍūdī, Mabādi' al-Islām (Cairo: dār al-ensār, 1977), pp. 143-44 en 'Abbās Maḥmūd al-'Aqqād, al-falsafa al-Qur-'aniyya (Cairo: dār al-islam, 1973 pp. 46-47).
30. Muḥammad Qutb, Ma'rakat al-taqalīd, p. 171; Muḥammad Faḍīl al-Jamālī da'wa ilā al-Islām (Beirut: dār al-kitāb al-Lubnānī, 1975) p. 12; Muḥammad Jalāl Kishk, al-Ghazū al-fikrī (Cairo: al-dār al qawmiyya li'l-tibā'a, 1966), p.2; Muḥammad al-Bahī, al-fikr al-islāmī al-ḥadīth wa ṣilatuhu bi 'l-isti'mār al-gharbī (Cairo: maktabat Wahbī, 1975) p. 178; 'Abbūd, al-usra' al-muskina (niet gepubli., 1979), p.127-28; 'Alī 'Abd al-Ḥalīm Maḥmūd, al-ghazū al-fikrī wa atharuhu fi'l Mujtama' al-islāmī al-mu'āšir

- (Kuweit: dār al-buḥūth al-'ilmiyya, 1979), pp. 167 vv; Ṣābir Ṭu'ayma, al-islām wa 'Ālamunā al-Mu-'aṣir; dirāsa fi'l-da'wa wa 'l-du'at (Riyad: maktabat al-ma'arīf, 1981), p.25. Rond de eeuwwisseling werd Qāsim Amīn ervan beschuldigd, dat hij de islam van binnenuit hielp vernietigen met zijn oproep tot "bevrijding van de vrouw". G.W.J. Drewes "the beginning of the emancipation of women in the Arab world" in Nederland-Arabische kring, 1955-1965: Eight studie marking its first decade" (Leiden: E.J. Brill, 1966)p. 54.
31. De andere 4 zijn:
1. Voortgeschreden kennis, die de mensheid van God weg zal leiden.
 2. De arrogantie van de mens tegenover zijn Schepper, aangezien hij in de ban is van de producten van kennis en materiële vooruitgang, die hem ertoe brengen om te denken dat hij God niet nodig heeft, of dat hij God is.
 3. Wetenschappelijke theorieën die ertoe leiden dat mensen van de norm afwijken in alle aspecten van het leven, vooral op sociaal, psychologisch en economisch terrein.
 4. Verleiding door vooruitgang. Muḥammad Qūṭb, Jahiliyyat al-Qarn al-Ishrīn (Cairo: Dār al-Furqān, al-Shurūq, 1980), p.52.
32. Muḥammad Qūṭb, hal naḥnu muslimām (Cairo: dār al-shurūq, 1980); Ṭu'ayma, al-islām wa 'Ālamunā al-mu-'aṣir, p. 25; en Mahdiyya al Zamīlī, libās al-mar'a wa zinātuha (Amman: dār al-furqān li'l-nashr wa 'l-tawzī', 1982) p. 39.
33. Khayyāl en al-Jawharī, al-akhawāt al muslimāt, p. 226.
34. Qūṭb, hal naḥnu p. 178. De feitelijke tekst van de bijeenkomst te Lucknow luidt: "Dat de hulp van christelijke vrouwen dringend nodig is voor de evangelisatie en verheffing van Mohammedaanse vrouwen die, met hun kleine kinderen, het grootste deel de moslimsamenleving uitmaken". Annie van Sommer en Samuel M. Zwemer, Daylight in the harem (Edinburgh en Londen: Oliphant, Anderson en Ferrier, 1911) pp. 213 vv.
35. Kayyāl en al-Jawharī, akhawāt al-muslimāt, p. 225.
36. Idem
37. Idem, p. 226.
38. Idem, p. 227.
39. Idem, p. 256, al-'assāl, al-islām, pp. 187, 190.
40. Qūṭb, Ma'rakat, p. 167; zie Norman Cohn, warrant for genocide (Chico, CA: Scholars Press, 1981).
41. Qūṭb, Jahiliyyāt, p. 155; Ramdim Khatar, al-tabarruy, pp. 188-99.
42. Qūṭb, Jahiliyyāt, p. 156;
43. Khayyāl en al-Jawharī, al-akhawāt al-muslimāt, p. 126.
44. Khayyāl en al-Jawharī, al-Akhawāt al-muslimāt, pp. 216-18. Ze melden, dat er in het 10e protocol staat: "Als we aan elke persoon het belang van zijn individualiteit overbrengen, zullen we het gezinsleven van de gojim - niet-joden - vernietigen". Najib'Arāra beschrijft wat hij noemt een oorlog tussen mannen en vrouwen over zaken als gelijkheid in vrijheid en economische onafhankelijkheid. Ondanks de bezwaren van mannen is de ontwikkeling van islamitische samenlevingen gebonden aan de eisen van vrouwen. Dit is geïnspireerd door het internationale Zionisme, zegt hij, van waaruit de reclame gevoerd wordt. Het leven zal binnenkort beheerst worden door seks. De volgende generatie zal worden opgevoed op basis van deze principes van "integratie van de seksen, verward en in wanhopige rusteloosheid, zodat de Joden hun contrôle kunnen realiseren, en zij, die hen bestijden, een verschrikkelijke nederlaag kunnen lijden, waarvan ze zich niet zullen herstellen" 'Arāra, al-Uṣra, p. 276.
45. Het Westerse gevoel voor moraal wordt gezien als verschillend van het door God voorgeschrevene; voor Westelingen is een moreel goed persoon iemand, die niet liegt of bedriegt, die eerlijk en betrouwbaar is, die goede bedoelingen heeft en werkt om het land te dienen. Ze beschouwen seks niet als iets, dat verband houdt met moraal; Qūṭb, Jahiliyyat. p. 149. Een andere auteur beschrijft Westerse vrouwen als wezens, die hun seksuele behoeften bevredigen zonder dat ze een man of kinderen nodig achten. Het Westen valt elke religie aan die oproept tot kuisheid en maagdelijkheid. Ze maken geen onderscheid tussen een goede en een lichte vrouw (danseressen en zangeressen worden met respect behandeld). Ze hebben klinieken voor abortus, clubs voor naaktlopen. Ze hebben schoonheidswedstrijden voor de beste borsten of benen, en pornografie tiert welig. Ze staan een proefperiode toe voor het huwelijk en beoefenen vrouwenruil; Khayyāl en al-Jawharī, al-Akhawāt al-muslimāt, p. 231. Drie ideeën, beschreven als misdaden, hebben desintegratie veroorzaakt in de Westerse samenleving:

1. gelijkheid van vrouwen en mannen.

2. het zich mengen van de seksen

3. de werkende vrouw en haar economische onafhankelijkheid.

"Het is misdadig om van een vrouw dat te verwachten waar ze niet toe in staat is (gelijk zijn aan de man)"; al. 'Assāl, al-Islām, pp. 172-177. Deze Westerse kwalen hebben een allesdoordringende invloed op het moslingezin. Het kind "wordt opgevoed in corruptie binnen het gezin van de kindsheid af en zijn vader en moeder prenten hem de neigingen en gebruiken van verwijfdheid en wellust in... Zijn moeder, die geen ander voorbeeld heeft (dan)actrices, mannequins en zangeressen. De onbetwifelbare waarheid is, dat de vrouw in het islamitische Oosten de boodschapster van corruptie is geworden waar ze maar gaat. Thuis corrumpert ze de kinderen, houdt haar man af van rechtvaardige daden en nobele doeleinden; niets stelt haar tevreden dan dat ze haar handtas vult met bankbiljetten om te verspillen in pleziertjes en sieraden... Ze vat haar relatie tot haar man alleen op als die van een koe tot een stier. In de samenleving is ze een werktuig van verleiding en verlokking en verspreidt ze corruptie in iedere richting doordat ze verwend is en door haar naaktheid... De invloed hiervan slaat terug op het karakter van jonge mannen die veranderen in jonge beesten in de vorm van mensen, verspreid over de kruispunten van de wegen en straten van de stad, waar ze met hun hongerige ogen de lichamen van halfnaakte vrouwen verslinden als ze langslopen". Khayyāl en al-Jawhārī, al-Akhawāt al-muslimāt, p. 219.

46. Qāsim Amīn schreef: "Wat betreft de landen die zijn voortgeschreden naar een hoog niveau van beschaving, we zien dat vrouwen stukje bij beetje worden verheven uit hun voorafgaande vernedering. Ze hebben de afstand verkleind, die hen vroeger van mannen scheidde... De Amerikaanse vrouw loopt voorop". Tahīr al-Mar'ā, p. 34. In een verdere passage schreef hij: "Één van de waargenomen dingen die niet bestreden kunnen worden is (het feit) dat de vrouwen van Amerika van alle vrouwen ter wereld de meeste vrijheid genieten. Ze mengen zich het meest met mannen. Zelfs als ze jong zijn krijgen vrouwen met mannen samen in één school onderwijs. Het meisje zit naast de jongen om kennis te verwerven en desondanks zeggen de kenners van Amerika, dat de vrouwen daar de meest kuise zijn, en dat ze meer moraal hebben dan anderen. Ze schrijven hun deugd toe aan de grote mate van vermenging van de seksen, mannen en vrouwen in elk stadium van het leven". p. 101.
47. 'Amāra, al-usra al-muthlā, p. 298.
48. Voor een progressievere visie op de vrouw als handelende persoon, zie Muḥammad 'Azīr al-Habābī, al-Shakhsaniyya al-islamiyya (Cairo: dar al-ma'arif, 1969) pp. 93 vv.
49. Dit is de revolutie van de islam: islam, de revolutie op sociaal terrein... rijkdom wordt gezien als Gods eigendom... van hem komt het en vloeit het over... voorgeschreven wordt, dat werk de gespecialiseerde methode (volgens de islam) is om haar te vergaren". 'Amāra: al-islām wa'l-thawra, p. 64.
50. Zie bv. de passage in Randūn, Khaṭar al-tabarruj, pp.80 vv, waaraan gerefereerd wordt in noot 28.
51. John Olden Williams "Veiling in Egypt as a political and social phenomenon" in: Islam and Development, John L. Esposito, uitg. (Syracuse: Syracuse university press, 1980) pp. 74-5. Zie ook Nesta Ramazani, "The veil-piety or protest", Journal of South-Asian and Middle Eastern Studies, VII, nr.2 (1983), 20-36; Lois Lamy 'al-Faruqi, "Islamic traditions and the feminist movement: confrontation", Islamic Quarterly XXVII (1983) 132-139.

////////////////////////////////////

BOEKBESPREKINGEN

Nawal Al Saadawi, *Ferdaoes*, Leuven 1983, Kritak; 91 blz. Prijs fl. 18,00 of 250 B.Fr.

Een kritische roman waarin Nawal El Saadawi boeiend en meeslepend het verhaal van een Egyptische vrouw beschrijft. Opgegroeid op het platteland verliest Ferdaoes vroegtijdig haar beide ouders en komt in Cairo terecht. Ondanks haar harde levenslot blijft ze haar (soms vage) verlangens volgen. Meermalen lijkt haar situatie uitzichtloos en verkiest ze de onzekere weg van de vlucht. Ademloos volgt de lezer(-es) haar loopbaan die eindigt in de relatief comfortabele positie van dure prostituée. Toch besluit ze plotseling om haar kost eerzaam en gewetensvol te gaan verdienen in een kantoor. Deze jaren brengen haar tot het besef dat je maar beter een "vrije prostituée kunt zijn dan een gedwongen onderdanige". Aan haar zelfstandigheid komt plotseling een einde...

Nawal El Saadawi voert hier een vrouw ten tonele die zich ondanks haar zeer zwakke

positie, ze heeft immers geen naaste familie meer, weet te ontplooiën. Zelfrespect is de sleutel van haar zelfbehoud en dit zelfrespect brengt haar ertoe uiteindelijk tegen de gangbare normen in opstand te komen. Ferdaoes, wel onderdrukt, maar niet onderdanig, een universeel en inspirerend voorbeeld van vrouwenstrijd.

Cokkie van 't Leven.

B. Jalink, *Wat geloven zij eigenlijk?* Meinema, Delft, 1986 Fl. 19,50 (docenten-handleiding Fl. 5,00).

We hebben dit lees-, kijk- en projectboek voor jongeren van 10 tot 14 jaar over christendom, hindoeïsme, islam en jodendom reeds uitvoerig beschreven in BEGRIP no. 76 p. 18-19. Warm aanbevolen.

////////////////////////////////////
ALARMERENDE BERICHTEN UIT TUNESIE.

Tunesische vakbondleiders, gearresteerd in november 1985, zitten nog steeds vast zonder serieuze processen. Ze verblijven in diverse gevangenissen (bij Bizerta, in Jendoeba), die voor hun families moeilijk bereikbaar zijn. Sinds begin april zijn hun omstandigheden verslechterd (80 mensen in één vertrek, één toilet, één kraan). Ze worden behandeld als misdadigers, terwijl het politieke gevangenen zijn. Deze status wordt hun echter niet verleend.

Ook de voorzitter van de Liga voor de mensenrechten in Kairouan, actief voor de rechten van de vrouw en de artikelen 1, 3, 15, 16 en 18 van de Algemene Verklaring van de Mensenrechten, wordt lastig gevallen (zijn telefoon wordt afgeluisterd) omdat hij opkomt voor deze gevangenen en hun vrouwen. Terwijl de eerste minister in het buitenland wordt gehuldigd als "humanist", zitten de Tunesische humanisten vast zonder politieke rechten en zonder menswaardige behandeling.

////////////////////////////////////
 REDACTIE "BEGRIIP"

prichter:

ater P. Backx;

Effenseweg 1
 4838 BA BREDA
 Tel: 076 - 132825

Pastor.

.K. Kerk:

ater J.TH. Rijk;

Luybenstraat 17
 5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
 Tel: 073 - 145159

Bisschoppelijk Gedelegeerde voor Stg. Cura Migratorum;
 R.K. Vreemdelingen Pastoraat.

ater Dr. P.Reesink;

Luybenstraat 17
 5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
 Tel: 073 - 145159

Relatieopbouw moslims-christenen, in dienst van Stg. Cura Migratorum.
 Eindredacteur.

r. A.H.M. van Buuren;

Kruitberg 128
 1104 BG AMSTERDAM
 Tel: 020 - 990828

Jurist met speciale aandacht voor recht en theologie van de islam.

ereformeerde Kerken:

rs. J. Slomp;

Dienstencentrum
 Postbus 203
 3830 AE LEUSDEN
 Tel: 033 - 943244

Predikant in algemene dienst van de Gereformeerde Kerken in Nederland
 om voorlichting te geven over de ontmoeting met moslims in onze
 samenleving.

r. M. van den Boom;

Uithoornstraat 43 II
 1078 ST AMSTERDAM
 Tel: 020 - 764123

Docent godsdienstwetenschap en oecumenia aan de opleidingen voor Gods-
 dienstonderwijs (NLO) en Theologie (M.O. - A + B) van de Vrije Leer-
 gangen te Diemen.

Nederlands Hervormde Kerk:

rs. Mw. G. Speelman;

"Kerk en Wereld"
 Postbus 19
 3970 AA DRIEBERGEN
 Tel: 03438 - 12241
 Nedereindsestraat 32
 4041 XG KESTEREN
 Tel: 08886 - 1356

Functionaris voor de relaties christenen/moslims, vanuit de Nederlands
 Hervormde Kerk.

rs. Mw. C.A. van 't Leven;

Theologe met specialisatie in de islam.

Buitenland:

Aw. Coby Dijkstra - Stutvoet; Cairo, Egypte

Buitenlandse Correspondente.

Administratie:

Mej. M. van der Eerden;

Luybenstraat 17
 5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
 Tel: 073 - 145159

Abonnementen, administratie en verzending.